

Специјалне библиотеке

Бранка Драгосавац
Универзитет у Београду
Правни факултет – Библиотека
branka.dragosavac@ius.bg.ac.rs

Тема четрдесет другог броја *Читалишта* су специјалне библиотеке и библиотеке научноистраживачких института. Темат отвара рад Бојане Вукотић, у ком су представљени њихов број, стање и проблеми у раду и дате мере за унапређење. Могућностима евалуације њиховог рада и коришћењем квантитативних економских модела бави се Мирко Дрманац. Два текста посвећена су историјском развоју: Библиотеку Историјског института у Београду приказале су Славица Мереник и Милица Јованчићевић, а Библиотеку Археолошког института Сања Никић и Милан Миловановић. Проблемима принављања библиотечке грађе у Библиотеци Института за упоредно право бавила се Мирјана Марков, док је најновије формирану Библиотеку УЛУС-а представио Владимир Живановић.

Специјална, стручна, техничко-информативни центар, научно-истраживачки центар, информационо-документациони центар, ИНДОК центар, ИНДОК служба, служба документације, техничка библиотека, специјализована библиотека, стручна индустријска библиотека и ИНДОК јединица – све су синоними којима се у различитим временским периодима називала *специјална библиотека*, и све су термини који означавају библиотеку која није самостална установа културе или образовања, већ је организациони део неке друге институције.

Оснивање и развој специјалних библиотека у Србији, отпочети тридесетих година 19. века, нису се битно разликовали од библиотека које су у то време започињале свој рад широм Европе. Њихов број је до деведесетих година 20. века имао узлазну путању, посебно у доба социјалистичке Југославије, а врхунац је достигао 1983. када је у Србији регистровано 535 ових институција. Након распада државе (1991), грађанског рата и економских санкција које су уследиле, смањене су или у потпуности угашене активности привреде и научноистраживачких институција при којима су биле формиране библиотеке, те је то имало негативне последице на њихов рад, а неретко је условило и гашење. Овим процесом нестали су, осим вредних фондова стручне и научне литературе и периодичних издања, и техничка и патентна документација, интерна и пројектна документа примарних институција.

Дефинисање специјалних библиотека, као и њихова категоризација, чини се, још увек нису завршени. Важећи Закон о библиотечко-информационој делатности (2011) дефинише их „као организационе јединице других установа, организација, удружења и других правних лица“, а типолошки их дели „на библиотеке научноистраживачких института и установа, специјалне библиотеке, као и информационе центре при другим установама, организацијама или удружењима“. Ипак, и поред ових раздвајања, у Закону и Правилнику о националним стандардима за обављање библиотечко-информационе делатности (стручне и библиотеке научноистраживачких института и установа), ради једноставније

упоредне анализе о њиховом броју, у радовима овог темата *Читалишта* он се наводи сумарно. Према последњим подацима Централног регистра библиотека Србије, у 2023. години има 265 специјалних библиотека, што чини 12% свих библиотека регистрованих на територији државе, од чега је 201 у централној Србији и 64 на територији АП Војводине.

Историјски развој специјалних библиотека неодвојиво је повезан са матичним институцијама при којима су осниване. Извесно је, а радови то потврђују, да су оне устројаване истовремено са примарним заводима и да су запослени и руководиоци били свесни њиховог значаја и неопходности.

Показало се, такође, да су се приликом њиховог формирања издвајала значајна новчана средства за опремање и набавку библиотечке грађе, при чему се водило рачуна о специфичним захтевима и потребама корисника. Принављање фондова у почетним годинама њиховог рада вршено је планском набавком – куповином и откупом приватних библиотека научника из одређених научних области. Данас су оне већим делом ослоњене на поклон и размену као примарни вид набавке, чиме се губи континуитет, посебно ако се ради о насловима часописа. У читавом овом процесу истичу се рад и посвећеност библиотекара, који су, будући да се најчешће ради о једном, евентуално два запослена, својим ентузијазмом, знањем и залагањем чинили најзначајније полуге рада специјалних библиотека. Поред тога, њихови корисници неретко поклањају или завештавају своје приватне библиотеке те се на овај начин попуњавају недостаци у фондовима. Напоменуте недостатке данас попуњавају и електронске базе и репозиторијуми у којима се налазе радови запослених у институцијама у којима су библиотеке формиране, а библиотекари имају значајну улогу у њиховом допуњавању и ажурирању, али и у едукацији корисника одржавањем семинара и радионица.

Извесно је, а рад на терену то показује, да већина ових библиотека ради у врло скромним условима, са недовољном и неадекватном опремом и малим бројем запослених. Неке од њих немају ни основне претпоставке за рад – каталоге – или су они интерног карактера, што их чини потпуно невидљивим и недоступним крајњим корисницима. Неопходно би било да матичне институције које их формирају, за почетак бар, поштују националне стандарде прописане за обављање библиотечко-информационе делатности. Евалуација њиховог рада, због разлика у садржају, обиму фондова и начину смештаја, такође је врло комплексан процес, јер се не могу упоређивати фондови специјалних библиотека из области уметности, техничко-технолошких или друштвено-хуманистичких наука истим параметрима. Решење овог проблема огледа се у прихватању и примењивању појединих квантитативних економских модела којима се може планирати и пратити рад специјалних библиотека као информационог ресурса, тим пре што оне непрестано доказују своју вредност унутар примарне организације.

Поред тога што је број специјалних библиотека у Србији од осамдесетих година до данас готово преполовљен, има и институција које својим примером дају подстрек за формирање нових. Током 2021–2022. године, уз подршку Министарства културе Републике Србије, од постојећег фонда Удружења ликовних уметника Србије, који је прикупљан од 1919, устројена је, срећена, делимично каталогизована и предата јавности новооснована Библиотека УЛУС-а, по свим савременим принципима конципирана, за коју су обезбеђени смештај и намештај, купљен је библиотечки информациони систем БИСИС и започета дигитализација уметничких каталога Удружења.